

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК МІСТА ХАРКОВА: ТЕНДЕНЦІЇ, ОСОБЛИВОСТІ, ЗНАЧЕННЯ МІСТА ДЛЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

© 2016 ЯРОШЕНКО І. В., СЕМИГУЛІНА І. Б.

УДК 332.145

Ярошенко І. В., Семигуліна І. Б. Соціально-економічний розвиток міста Харкова: тенденції, особливості, значення міста для регіональної та національної економіки

У роботі проведено аналіз стану соціально-економічного розвитку м. Харкова, оцінено наявні можливості та існуючий потенціал, визначено їх значення для місцевої, регіональної та національної економіки. Тенденції та особливості розвитку міста, його роль в економічному і соціальному житті регіону, позиція адміністративного центру впливають на характер розвитку і розміщення соціальних і виробничих сил у регіоні, мають вирішальне значення для внутрішнього і зовнішнього середовища. Потужний господарський потенціал міста, розвиненість транспортної мережі загальнодержавного і міжнародного значення, високий рівень науково-технічного та освітнього потенціалів на базі значних людського і соціального ресурсів формують конкурентні переваги Харківщини. На основі зазначених особливостей, тенденцій та існуючих проблем сформульовано висновки щодо перспектив та пріоритетів розвитку міста. Детальне вивчення конкурентних переваг визначає актуальність дослідження для подальшого визначення концептуальних і стратегічних засад перспективного розвитку міста і регіону в цілому.

Ключові слова: соціально-економічний розвиток, соціально-економічні показники, адміністративно-територіальний устрій, потенціал, розвиток територій, тенденції розвитку.

Рис.: 12. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 15.

Ярошенко Ігор Васильович – кандидат економічних наук, завідувач відділу макроекономічної політики та регіонального розвитку, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

E-mail: iyaroshenko@i.ua

Семигуліна Ірина Борисівна – молодший науковий співробітник відділу макроекономічної політики та регіонального розвитку, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пл. Свободи, 5, Держпром, 7 під'їзд, 8 поверх, Харків, 61022, Україна)

УДК 332.145

Ярошенко И. В., Семигулина И. Б. Социально-экономическое развитие города Харькова: тенденции, особенности, значение города для региональной и национальной экономики

В работе проведен анализ состояния социально-экономического развития г. Харькова, оценены имеющиеся возможности и существующий потенциал, определено их значение для местной, региональной и национальной экономики. Тенденции и особенности развития города, его роль в экономической и социальной жизни региона, позиция административного центра влияют на характер развития и размещения социальных и производственных сил в регионе, имеют решающее значение для внутренней и внешней среды. Мощный производственный потенциал города, развитость транспортной сети общегосударственного и международного значения, высокий уровень научно-технического и образовательного потенциалов на базе значительных человеческого и социального ресурсов формируют конкурентные преимущества Харьковщины. На основе выделенных особенностей, тенденций и существующих проблем сформулированы выводы относительно перспектив и приоритетов развития города. Детальное изучение конкурентных преимуществ определяет актуальность исследований для дальнейшего определения концептуальных и стратегических основ перспективного развития города и региона в целом.

Ключевые слова: социально-экономическое развитие, социально-экономические показатели, административно-территориальное устройство, потенциал, развитие территорий, тенденции развития.

Рис.: 12. **Табл.:** 2. **Библ.:** 15.

Ярошенко Игорь Васильевич – кандидат экономических наук, заведующий отделом макроэкономической политики и регионального развития, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: iyaroshenko@i.ua

Семигулина Ирина Борисовна – младший научный сотрудник отдела макроэкономической политики и регионального развития, Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины (пл. Свободы, 5, Госпром, 7 подъезд, 8 этаж, Харьков, 61022, Украина)

UDC 332.145

Yaroshenko I. V., Semigulina I. B. Socio-Economic Development of the City of Kharkiv: Trends, Features, Importance of the City for Regional and National Economy

In the publication, an analysis of socio-economic development of the city of Kharkiv has been conducted, the existing opportunities as well as existing potential have been evaluated, their importance for local, regional and national economy has been determined. Trends and features of development of the city, its role in the economic and social life of the region, administrative center position impact the character of development and location of social and productive forces in the region, are crucial for both internal and external environment. The powerful industrial potential of the city, development of the transport network both of the national and the international importance, a high level of the scientific-technical and educational potentials on the basis of the considerable human and social resources provide the competitive advantages of the Kharkiv region. On the basis of the allocated features, trends and problems, conclusions on perspectives and priorities for development of the city have been formulated. A detailed study of the competitive advantages determines the topicality of research aimed at further defining the conceptual and strategic foundations for the future development of the city and the region as a whole.

Keywords: socio-economic development, socio-economic indicators, administrative-territorial structure, potential, development of territories, development trends.

Fig.: 12. **Tabl.:** 2. **Bibl.:** 15.

Yaroshenko Igor V. – PhD (Economics), Head of Department of Macroeconomic Policy and Regional Development, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (8 floor, 7 entrance, Derzhprom, 5 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: iyaroshenko@i.ua

Semigulina Irina B. – Junior Researcher of the Department of Macroeconomic Policy and Regional Development, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (8 floor, 7 entrance, Derzhprom, 5 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

Питання ефективної регіональної політики в Україні, в умовах розпочатих реформ різних сфер соціально-економічного і політичного розвитку, набуває подальшої актуальності.

Досягнення позитивних результатів у системі регіонального розвитку на основі комплексного і раціонального використання всіх територіальних ресурсів нерозривно пов'язане із системою різносторонньої оцінки існуючого соціально-економічного потенціалу територій, виявлення джерел і масштабів розвитку, визначення та оцінки варіантів перспективних соціально-економічних змін за рахунок ефективного використання і обґрунтованого розміщення регіональних продуктивних сил.

Локомотивом розвитку певної території (регіону) виступає адміністративне місто, яке, завдяки економіко-географічному, природно-ресурсному, соціальному і екологічному потенціалам, виконує функцію центру регіонального розвитку і безпосередньо впливає на позиціонування і конкурентні переваги території в цілому серед регіональних суб'єктів господарської діяльності України.

У представлених матеріалах розглянуто тенденції і особливості розвитку м. Харкова, його роль в економічному і соціальному житті регіону. Позиція міста, як адміністративного центру, з урахуванням його історико-географічних, природних, господарських особливостей, впливає на характер розвитку і розміщення соціальних і виробничих сил у регіоні, має вирішальне значення для його внутрішнього і зовнішнього середовища.

Потужний господарський потенціал міста, представлений широкою галузевою структурою економіки, розвиненість транспортної мережі загальнодержавного і міжнародного значення, високий рівень науково-технічного і освітнього потенціалів на базі значного людського і соціального ресурсів формують конкурентні переваги Харківщини, чим визначають необхідність і перспективність детального дослідження представлених матеріалів.

Мета статті – здійснити аналіз стану соціально-економічного розвитку м. Харкова, оцінити наявні можливості та існуючий потенціал, визначити їх значення для місцевої, регіональної та національної економіки.

Завдання статті – провести аналіз соціально-економічного потенціалу розвитку м. Харкова, оцінити його значення для розвитку місцевої, регіональної та національної економіки. На основі визначених особливостей, тенденцій та існуючих проблем сформулювати висновки щодо перспектив та пріоритетів розвитку міста з метою дослідження конкурентних переваг для подальшого визначення концептуальних і стратегічних засад перспективного розвитку території.

Місто Харків є адміністративним центром Харківської області, в якому проживає більше 50% населення всього регіону (понад 1,4 млн жителів). Харків – місто-мільйонер (Київ – 2,9 млн жителів, Одеса – 1,0 млн жителів), друге за чисельністю в Україні. Площа території міста становить 350 кв. км, або 1,1% території області, місто є сьомим в Україні за цим показником. Середня щільність населення в місті дорівнює 4,2 тис. осіб на кв. км, що в 47,7 разу більше, ніж у середньому в області (середня щільність населення в Харківській області – 87 осіб на кв. км) і в 58,5 разу більше, ніж у середньому в Україні (71 особа на кв. км).

Територія сучасного Харкова поділяється на дев'ять адміністративно-територіальних одиниць: Шевченківський, Новобаварський, Київський, Слобідський, Холодногірський, Московський, Індустріальний, Немишлянський і Основ'янський райони міста (табл. 1).

Найбільшими за чисельністю населення є Московський (20,8% населення міста) і Шевченківський (15,8%) райони, найменшими – Холодногірський (6,1%) і Основ'янський (6,4%). Найбільшу площу території займають Київський (14,8% території міста) та Основ'янський (13,1%), найменшу – Слобідський (8,0%) і Немишлянський (8,9%) райони міста. Найбільш густозаселеними районами міста є Московський (9,6 тис. осіб на 1 кв. км) і Слобідський (5,2 тис. осіб), найменша щільність населення – в Основ'янському (2,0 тис. осіб) і Холодногірському (2,5 тис. осіб) районах.

Позитивна динаміка окремих показників економічного розвитку м. Харкова за період 2005–2015 рр. (табл. 2) спостерігається в зростанні обсягів прямих

Таблиця 1

Адміністративно-територіальний устрій м. Харкова

Район міста	Населення		Площа		Щільність, осіб на кв. км
	тис. осіб	частка в місті, %	кв. км	частка в місті, %	
Холодногірський	88,5	6,1	35,4	10,1	2500
Шевченківський	230,4	15,8	45,1	12,9	5109
Київський	182,1	12,6	51,7	14,8	3522
Московський	301,0	20,8	31,5	9,0	9556
Немишлянський	146,3	10,1	31,1	8,9	4704
Індустріальний	156,2	10,8	45,3	12,9	3448
Слобідський	145,2	10,0	28,1	8,0	5167
Основ'янський	92,8	6,4	45,8	13,1	2026
Новобаварський	107,2	7,4	36,0	10,3	2978

Джерело: складено авторами за даними [15].

Показники соціально-економічного розвитку м. Харкова у 2005–2015 рр.

Показники	Статистичні дані			Зміни за період 2005–2015 рр. (*2005–2014 рр.)		Питома вага міста в регіоні у 2015 р. (*2014 р.), %	Питома вага міста в Україні в 2015 р. (*2014 р.), %
	2005 р.	2010 р.	2015 р. (*2014 р.)	(+/-)	%		
Територія, кв. км	306	306	350	44	14,4	1,1	0,1
Кількість наявного населення, тис. осіб	1463,2	1446,5	1449,7	-13,5	-0,9	53,3	3,4
Обсяг реалізованої промислової продукції, млн грн	11004,4	26661,5	52942,9	41938,5	381,1	51,6	3,0
Освоєно капітальних інвестицій, млн грн	н/д	5880,7	6564,0	х	х	62,4	2,4
Прийнято в експлуатацію житла, тис. кв. м	182,9	249,6	245,5	62,6	34,2	61,0	2,2
Перевезення вантажів автотранспортом, тис. т	7036,2	10395,9	6610,2	-426	-6,1	56,0	4,5
Перевезення пасажирів автотранспортом, млн пас.	111,8	103,1	74,4	-37,4	-33,5	60,1	3,3
Роздрібний товарооборот, млн грн	5948,3	15798,5	26420,6*	20472,3	344,2	82,4*	5,4*
Обсяг реалізованих послуг, млн грн	4759,8	10170,7	15616,6*	10856,8	228,1	90,3*	4,3*
Прямі іноземні інвестиції, млн дол. США	358,4	2413,5	1326,0	967,6	270,0	84,5	3,1
Експорт товарів, млн дол. США	580,3	1156,3	907,8	327,5	56,4	69,2	2,4
Імпорт товарів, млн дол. США	939,1	1049,3	808,0	-131,1	-14,0	63,0	2,2
Середньорічна кількість найманих працівників, тис. осіб	458,8	451,9	384,6	-74,2	-16,2	66,8	4,8
Кількість зареєстрованих безробітних на кінець року, тис. осіб	8,3	7,8	8,2	-0,1	-1,2	27,9	1,7
Середньомісячна заробітна плата, грн	803	2141	3840	3037	378,2	103,9	91,5

Джерело: складено авторами за даними [1; 2; 8–11].

іноземних інвестицій (у 3,7 разу), обсягів реалізованої промислової продукції (у 4,8 разу), обсягів реалізованих послуг (у 3,2 разу) і роздрібного товарообороту (у 4,4 разу). При збільшенні експорту товарів (у 1,6 разу) має місце скорочення імпорту товарів (на 14,0%). Водночас відбулося зниження показників автотранспортних перевезень вантажів (на 6,1%) і пасажирів (на 33,5%).

У соціальній сфері життєдіяльності міста протягом 2005–2015 рр. (див. табл. 2) спостерігається скорочення кількості зареєстрованих безробітних (на 1,2%), зростання середньомісячної заробітної плати (у 4,8 разу), збільшення показників прийнятого в експлуатацію житла (на 34,1%). За вказаний період відбулося скорочення чисельності наявного населення міста – на 13,5 тис. жителів, або на 0,9%, і середньорічної кількості найманих працівників – на 74,2 тис. осіб, або на 16,2%.

Відповідно до представлених даних (див. табл. 2) на території міста, що становить 0,1% від загальної площі України, проживає 3,4% і працює 4,8% населення країни. У порівнянні з показником соціально-економічного розвитку по Україні в м. Харкові реалізується 3,0% промислової продукції; надається 4,3% послуг; проводиться

5,4% роздрібних торгових операцій; експортується 2,4% та імпортується 2,2% товарів; автомобільним транспортом здійснюється перевезення 4,5% вантажів і 3,3% пасажирів; в економіку міста вкладено 2,4% капітальних і 3,1% іноземних інвестицій.

Харків має вагоме значення для збалансованості економіки регіону, концентрації його економічних, фінансових, наукових, інвестиційних, інноваційних і трудових ресурсів. У сучасному Харкові проживає 53,3% і працює 66,8% населення області; реалізується 51,6% промислової продукції; здійснюється 82,4% роздрібних торгових операцій; експортується 69,2% та імпортується 63,0% товарів; проводиться більше половини автотранспортних перевезень пасажирів – 60,1% і вантажу – 56,0%; надається 90,3% послуг.

Станом на 01.01.2016 р. кількість наявного населення міста становила 1449,7 тис. осіб, що в порівнянні з показниками 2005 р. менше на 13,5 тис. осіб, або на 0,9%. У структурі постійного населення міста за статтю частка жінок – 53,7%, чоловіків – 46,3%. Протягом 2010–2015 років частка чоловіків збільшилась на 0,5 відс. пункту.

За даними вікової структури населення м. Харкова у 2015 р. питома вага працездатного населення (15–64 років) становить 72,3%, переважна частина якого – це молодь у віці 15–34 років – 29,2% (рис. 1).

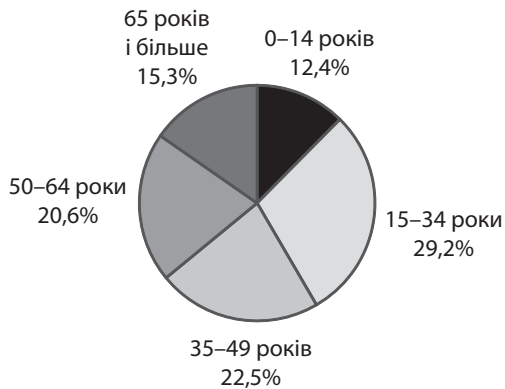

Рис. 1. Вікова структура населення м. Харкова у 2015 р.

Джерело: складено авторами за даними [2].

Зміни в структурі окремих вікових груп у загальній чисельності постійного населення характеризуються (за період 2010–2015 рр.) зменшенням частки населення працездатного віку (15–64 роки) – на 2,1 відс. пункту за рахунок збільшення часток до працездатного віку (до 14 років) – на 0,5 відс. пункту і після працездатного віку (65 років і старше) – на 1,6 відс. пункту.

За період з 2005 р. по 2015 р. відбулося [2, 10, 11]: збільшення показників народжуваності і смертності (на 1 тис. наявного населення) на 5,1 пункту і 6,2 пункту відповідно, що призвело до збільшення показника природного скорочення населення – на 1,1 пункту, або на 20,0%; зменшення щорічної кількості померлих дітей (у віці до 1 року) – на 2,0%; скорочення міграційного приросту (на 1 тис. наявного населення) – на 20,5%; збільшення чисельності пенсіонерів на 50,4 тис. осіб, або на 14,0%, характеризується щорічною тенденцією зростання питомої ваги пенсіонерів у кількості працездатного населення (15–64 роки) – на 4,2% за період з 2010 р. по 2014 р.

Станом на 01.01.2016 р. у м. Харкові проживає (1033,6 тис. населення у віці 15–64 роки) і працює (684,6 тис. найманих працівників) більша частина трудового потенціалу області – 54,3% і 66,8% відповідно. Період 2005–2015 рр. характеризується [2, 10, 11]: зменшенням

середньомісячної кількості найманих працівників на 74,2 тис. осіб, або на 16,2%; скороченням кількості зареєстрованих безробітних на 1,2%; рівень безробіття залишився на рівні 0,8 відс. пункту; зростанням суми середньомісячної заробітної плати в 3,8 разу. Аналіз демографічних і показників ринку праці м. Харкова протягом 2005–2015 рр. дозволяє зробити певні висновки:

- ✦ у структурі населення: скорочення осіб працездатного віку – на 2,1%, збільшення дітей – на 0,5% і осіб похилого віку – на 1,6% (за період 2010–2015 рр.);
- ✦ на фоні зростання показників народжуваності збільшується різниця між показниками смертності та народжуваності, що впливає на загальне скорочення чисельності жителів міста – на 1,2 тис. щорічно;
- ✦ позитивні показники міграційного приросту (з 2012 р.) вплинули на тимчасову тенденцію зростання чисельності жителів міста в середньому на 0,3% у рік (2012–2014 рр.);
- ✦ 2/3 трудових ресурсів області працюють у місті, рівень зареєстрованого безробіття вдвічі нижчий, ніж в області (0,8% в місті проти 1,5% в області у 2015 р.);
- ✦ скорочення потреби роботодавців у трудових ресурсах призводить до скорочення робочих місць – на 1,6% щорічно;
- ✦ рівень заробітної плати залишається низьким – на 4% вище, ніж в області, але на 8,5% нижче від середньої в Україні (рис. 2).

Статистичні показники 2005–2015 рр. свідчать про наявність високого науково-освітнього та молодіжного потенціалів, що дозволяє місту зберігати передові позиції серед регіонів і великих міст України. Мають місце позитивні зміни у сфері дошкільної освіти: кількість закладів збільшилась на 12,6% (з 206 у 2005 р. до 232 у 2015 р.); чисельність дітей у закладах збільшилась на 43,7% (з 31,6 тис. у 2005 р. до 45,4 тис. у 2015 р.) [2, 10, 11] (рис. 3).

Показники сфери загальної та вищої освіти мають тенденцію до зниження. Зменшилась кількість загальноосвітніх навчальних закладів і чисельність учнів – відповідно на 4,7% (з 236 у 2005 р. до 26 у 2015 р.) і 9,0%

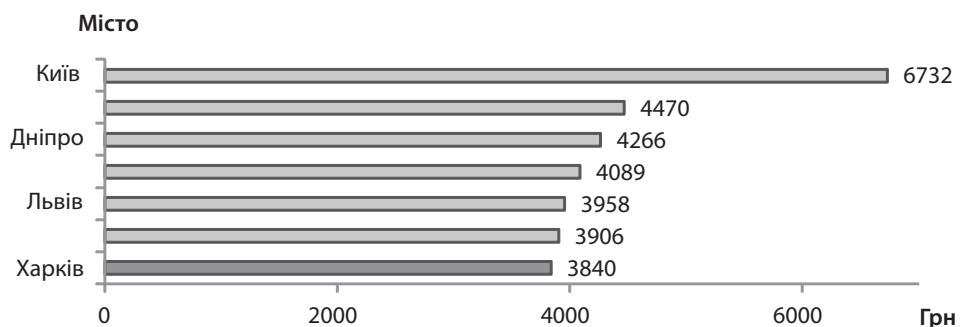

Рис. 2. Позиція м. Харкова серед великих обласних міст України за показником середньомісячної заробітної плати за 2015 р.

Джерело: складено авторами за даними [2–7].

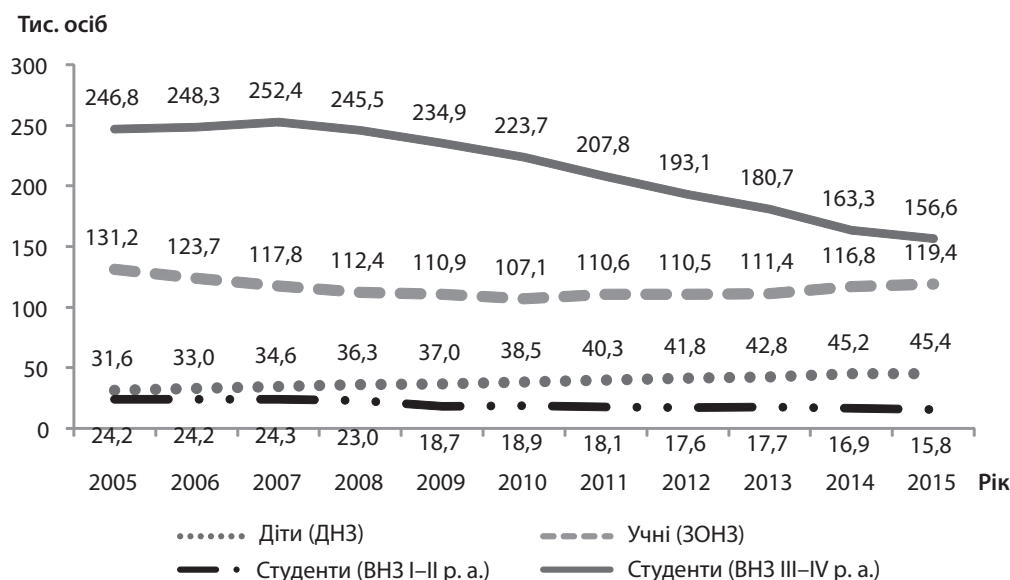

Рис. 3. Динаміка чисельності дітей (ДНЗ), учнів (ЗОНЗ), студентів (ВНЗ) у м. Харкові за період 2005–2014 рр.

Джерело: складено авторами за даними [2; 10; 11].

(з 131,2 тис. у 2005 р. до 119,4 тис. у 2015 р.). Кількість випускників 9-х і 11 (12)-х класів скоротилася майже вдвічі – на 42,3% і 50,0% відповідно.

Освітній потенціал Харкова, як студентської столиці (2 місце в Україні, після Києва) (рис. 4), представлений 57 вищими навчальними закладами різних форм власності та рівнів акредитації, в яких навчається 172,4 тис. студентів, кількість випускників становить 42,9 тис. (2015/2016 н. р.). Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (20 факультетів, 11,3 тис. студентів) і Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» (24 факультети, 16,9 тис.) входять в рейтинг кращих університетів світу за версією QS World University Rankings 2015 [14].

Період 2005–2015 рр. характеризується зменшенням кількості вищих навчальних закладів і чисельності студентів у них – на 9,5% (з 63 у 2005 р. до 57 у 2015 р.) і 36,4% (з 271,0 тис. у 2005 р. до 172,4 тис. у 2015 р.) відповідно.

Сучасний Харків займає зручне транспортно-географічне положення на перетині міжнародних шляхів «північ – південь» і «захід – схід». Помірна відстань (900–1200 км) до західних кордонів України (Польща, Угорщина) сприяє розвитку торгово-транспортних зв'язків з європейськими країнами. А близькість меж індустріально-розвинених регіонів України (Сумська, Полтавська, Дніпропетровська, Донецька, Луганська області) та розвиненість дорожньо-транспортної інфраструктури визначають економічну і логістичну привабливість міста.

Харків є великим промисловим центром Харківської області (у 2015 р. вироблено 51,6% промислової продукції регіону) і України в цілому (3,0% загальноукраїнських обсягів реалізованої промислової продукції у 2015 р.). За результатами 2015 р. підприємствами м. Харкова реалізовано промислової продукції на суму 52,9 млрд грн, що в 4,8 разу більше у порівнянні з 2005 р. [2, 10, 11]. За показником обсягу реалізованої промислової продукції на 1 жителя (36,5 тис. грн) Харків займає 4 місце серед великих обласних міст України (рис. 5).

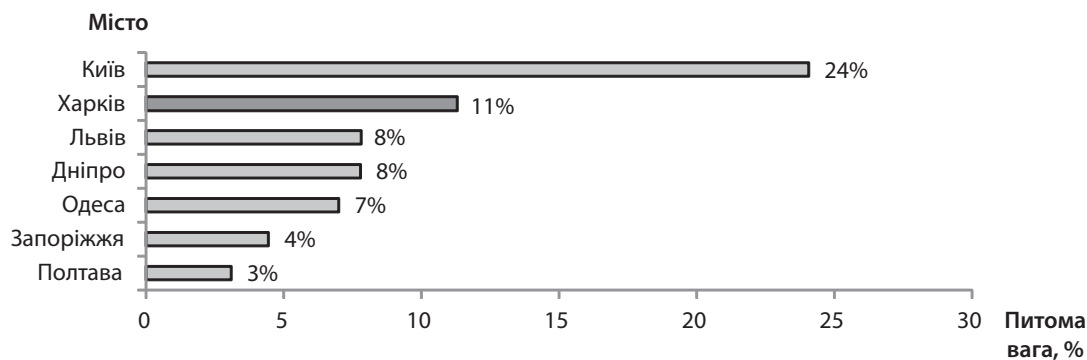

Рис. 4. Позиція м. Харкова серед великих обласних міст України за показником питомої ваги студентів ВНЗ в Україні у 2015/2016 н. р.

Джерело: складено авторами за даними [2–7].

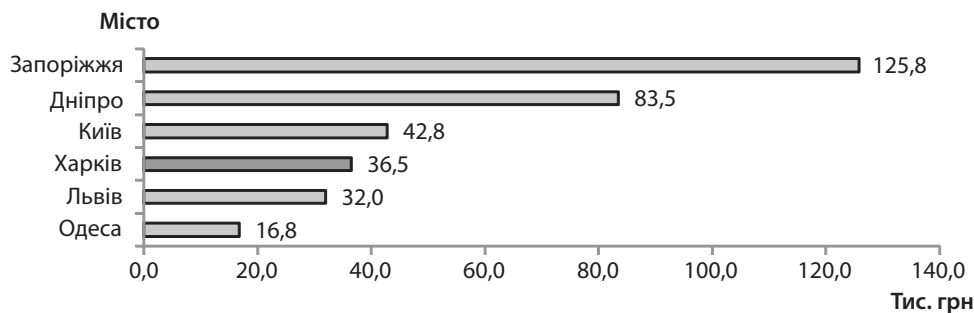

Рис. 5. Положення м. Харкова серед великих обласних міст України за показником обсягу реалізованої промислової продукції на 1 жителя у 2015 р.

Джерело: складено авторами за даними [2–7].

Основою виробничого потенціалу складають підприємства високотехнологічних галузей: енергомашинобудування, електротехнічної промисловості, транспортного і сільськогосподарського машинобудування, приладобудування, радіоелектроніки, авіакосмічної промисловості. Продукція багатьох харківських підприємств, у тому числі й така наукомістка, як сучасні танки, літаки і турбіни, добре відома на світовому ринку.

Питома вага м. Харкова у виробництві окремих видів промислової продукції України становить 50% і більше, зокрема парових турбін (100%), великих електрогенераторів (близько 70%), тракторів (60%), підшипників (55%), мостових кранів і електромашин, верстатів з програмним управлінням (50%). Сума капітальних інвестицій в економіку області за 2015 р. склала 6,6 млрд грн і в порівнянні з 2010 р. збільшилася на 683,3 млн грн, або на 11,6%.

Харків є великим центром надання послуг з питомою вагою 90,3% в регіоні і 4,3% в Україні [2, 10, 11]. Обсяг реалізованих послуг у 2014 р. становить 15,6 млрд грн, за період з 2005 р. показники сфери послуг у місті розширені в 3,2 разу. За показником обсягу реалізованих послуг на 1 жителя (10,7 тис. грн) Харків – четвертий серед великих обласних міст України (рис. 6).

Роздрібний товарооборот міста у 2014 р. становив 26,4 млрд грн і в порівнянні з 2005 р. збільшився в 4,4 разу. У розрахунку на 1 жителя (18,2 тис. грн) Харків займає 4 місце серед великих міст України (рис. 7).

Науково-інтелектуальний потенціал Харкова в Україні представлений: 56% основних засобів науково-

технічної діяльності, 15% усіх науково-дослідних інститутів, 20% конструкторських організацій, понад 16% наукових співробітників.

За період 2008–2014 рр. у місті збільшилася: кількість інноваційно активних промислових підприємств – у 1,6 разу (з 81 у 2008 р. до 133 у 2014 р.), кількість впровадження нових технологічних процесів – у 2,3 разу (з 75 у 2008 р. до 176 у 2014 р.), кількість проваджених нових інноваційних видів продукції на промислових підприємствах – у 2,1 разу (152 у 2008 р., 313 у 2014 р.), обсяг реалізованої інноваційної продукції – у 1,7 разу (з 1,3 млрд грн у 2008 р. до 2,2 млрд грн у 2014 р.) [2; 10; 11].

На кінець 2015 р. обсяг прямих іноземних інвестицій в економіку міста становив 1,3 млрд дол. США, або 84,5% вкладень у регіон. Відбулося збільшення суми прямих іноземних інвестицій в порівнянні з 2005 р. на 967,6 млн дол. США, або в 3,7 разу. Протягом останніх п'яти років (з 2011 р.) триває скорочення показника – в цілому на 1,1 млрд дол. США, або на 45,8% [2, 10, 11]. За обсягом прямих іноземних інвестицій на 1 жителя (914,7 дол. США) Харків займає п'яте місце серед великих обласних міст України (рис. 8).

У структурі прямих іноземних інвестицій в економіку міста на кінець 2014 р. переважають інвестиції з країн Європейського Союзу – 89,3% від загальної суми, найбільші суми з Франції – 61,3%, Кіпру – 17,1% і Великої Британії – 8,1% (рис. 9).

У галузевій структурі прямих іноземних інвестицій (% до загальної суми у 2014 р.) переважають вкладення у сферу фінансів і страхової діяльності – 72,9%,

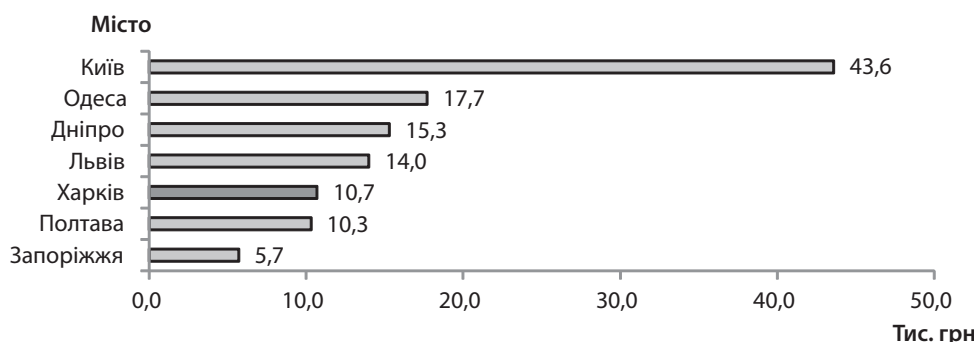

Рис. 6. Положення м. Харкова серед великих обласних міст України за показником обсягу реалізованих послуг продукції на 1 жителя у 2014 р.

Джерело: складено авторами за даними [2–7].

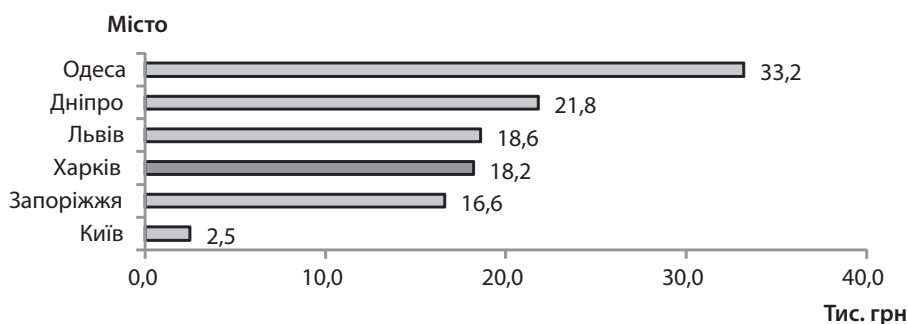

Рис. 7. Позиція м. Харкова серед великих обласних міст України за показником обсягу роздрібного товарообороту на 1 жителя у 2014 р.

Джерело: складено авторами за даними [2–7].

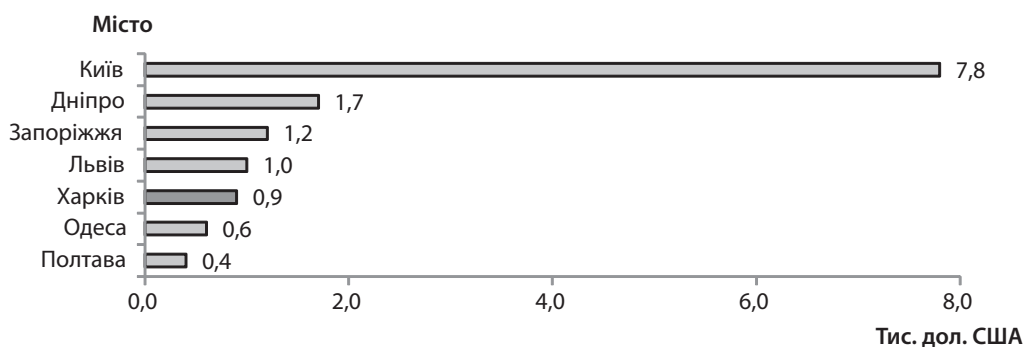

Рис. 8. Позиція м. Харкова серед великих обласних міст України за показником обсягу прямих іноземних інвестицій в економіку міста на 1 жителя у 2015 р.

Джерело: складено авторами за даними [2–7].

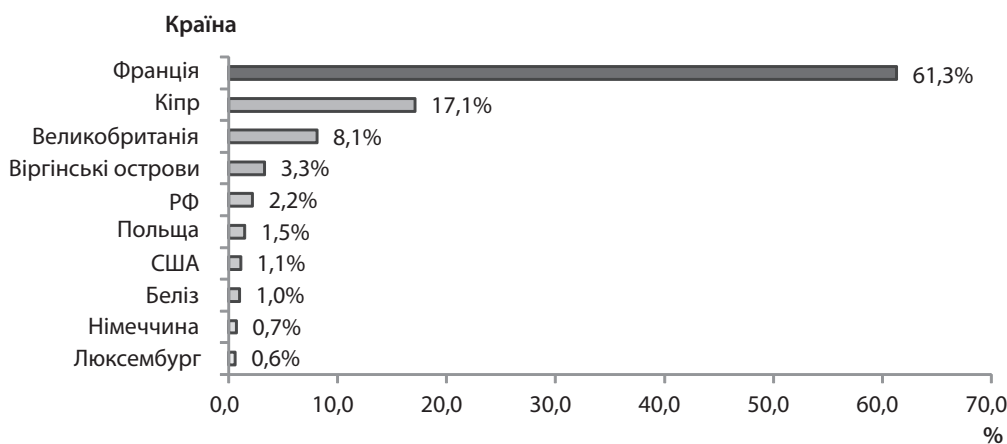

Рис. 9. Географічна структура прямих іноземних інвестицій в економіку м. Харкова у 2014 р.

Джерело: складено авторами за даними [2; 10; 11].

промисловості – 7,2% і операцій з нерухомим майном – 7,2%, оптова і роздрібна торгівля та діяльність у сфері адміністративного обслуговування займають по 4,3%.

Проведений аналіз змін окремих економічних показників м. Харкова протягом 2005–2015 рр. дозволяє зробити певні висновки:

- ✦ практично відсутнє зростання промислової активності в місті: майже на рівні залишається кількість працюючих підприємств і обсяг освоєних (використаних) капітальних інвестицій;
- ✦ у структурі обсягів реалізованої промислової продукції Харкова переважають товари проміжного споживання (сировина) і короткостро-

кового використання (харчова, побутова промисловість). Частка споживчих товарів тривалого використання (машинобудування) займає лише 3%;

- ✦ майже в половину скоротилася сума іноземних інвестицій в економіку міста (на 46% за 2011–2015 рр.);
- ✦ скорочується частка Харкова за показниками оптової та роздрібно торгівлі в області.

Транспорт і комунікації є важливими складовими виробничої та соціальної інфраструктури міста. Сучасний Харків – це великий транспортний вузол Південно-Східної Європи, який має зручне транспортно-геогра-

фічне положення на перетині міжнародних шляхів «північ – південь» і «захід – схід» та розвинуту дорожньо-транспортну інфраструктуру.

Серед великих обласних міст України Харків займає передові позиції за показниками вантажообороту (рис. 10) і пасажирообороту (рис. 11).

Водночас, протягом 2005–2015 рр. обсяг автомобільних перевезень в м. Харкові має тенденцію до зниження [2, 10, 11]. У 2015 р. перевезено 6,6 млн т вантажів, що на 6,1%, або на 426,0 тис. т, менше, ніж у 2005 р.

Вантажооборот збільшився на 9,8%, або на 105,5 млн т·км (з 1078,4 млн т·км у 2005 р. до 1183,9 млн т·км у 2015 р.), знизилася питома вага показника по місту в регіоні – на 2,3 відс. пункти (з 59,1% у 2005 р. до 56,8% у 2015 р.).

Обсяг перевезення пасажирів автомобільним транспортом за 2005–2015 рр. скоротився на 33,5%, або на 37,4 млн (з 11,8 млн у 2005 р. до 7,4 млн у 2015 р.). Пасажирооборот зменшився на 28,1%, або на 298,4 млн пас.-км (з 1060,1 млн пас.-км у 2005 р. до 761,7 млн пас.-км у 2015 р.), питома вага міста в середньообласних показниках зменшилася на 7,9 відс. пункти (з 61,1% у 2005 р. до 53,2% у 2015 р.).

Історична спадщина і культурні традиції міста роблять його цікавим для відпочинку і туризму. У сучасному Харкові у 2014 р. [2, 10, 11] функціонували 81 готель та аналогічні засоби розміщення, у порівнянні з 2012 р. зменшилася кількість закладів – на 4,7% (на 4 одиниці) і кількість місць – 1,8% (на 76 одиниць). За період 2012–2014 рр. зменшилася кількість спеціалізова-

них засобів розміщення (санаторно-курортні, оздоровчі заклади, гуртожитки тощо) – на 16,7% (на 2 одиниці) і кількість місць – на 23,7% (на 275 одиниць).

Житлово-комунальне господарство м. Харкова протягом 2005–2015 рр. характеризується позитивними тенденціями: збільшенням житлового фонду на 7,3%, або на 2,2 млн кв. м; збільшенням прийнятого в експлуатацію житла – на 34,2%, або на 62,6 тис. кв. м; зростанням показника забезпеченості населення міста житлом – на 10,9%, або на 2,2 кв. м загальної площі на 1 особу [2; 10; 11] (рис. 12).

За період 2005–2014 рр. скоротилося енергетичне споживання продуктів і паливно-енергетичних ресурсів: газу природного – на 32% (з 1339,4 млн куб. м у 2005 р. до 911,4 млн куб. м у 2014 р.), бензину моторного – на 55,9% (з 47,9 тис. т до 21,1 тис. т відповідно), газойлів (палива дизельного) – на 46,3% (з 99,2 тис. т до 53,3 тис. т), котельно-пічного палива – на 31,2% (з 1614,6 тис. т у п. до 1110,7 тис. т у п.), теплоенергії – на 39,1% (з 2706,8 тис. Гкал. до 1647,8 тис. Гкал.). Протягом 2005–2015 рр. має місце збільшення використання вугілля кам'яного – на 61,0%, або на 71,4 тис. т, і електроенергії – на 55,5%, або на 1476,0 млн кВт·год [2, 10, 11].

Динаміка показників екологічного стану в м. Харкові за період 2005–2014 рр. характеризується [2; 10; 11]:

- ✦ скороченням щорічних викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел на 35,7%, або на 2,5 тис. т (з 7,0 тис. т у 2005 р. до 4,5 тис. т у 2014 р.), у т. ч. у розрахунку на одиницю населення – на 34,0%, або на 1,6 кг на 1 особу (3,1 кг проти 4,7 кг відповідно);

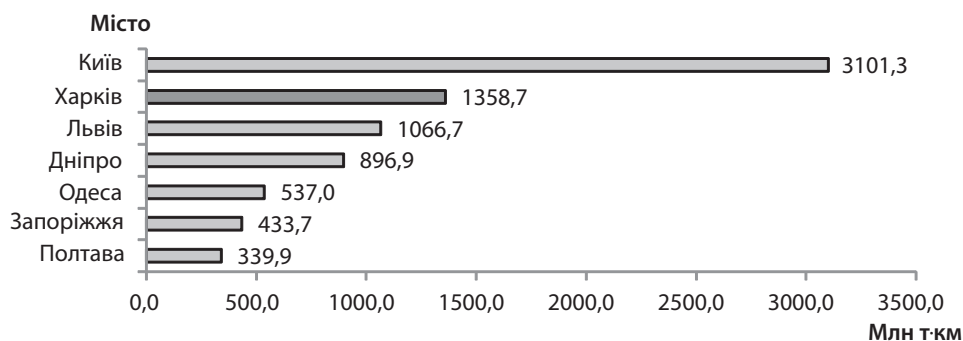

Рис. 10. Позиція м. Харкова серед великих обласних міст України за показником вантажообороту у 2014 р.
Джерело: складено авторами за даними [2–7].

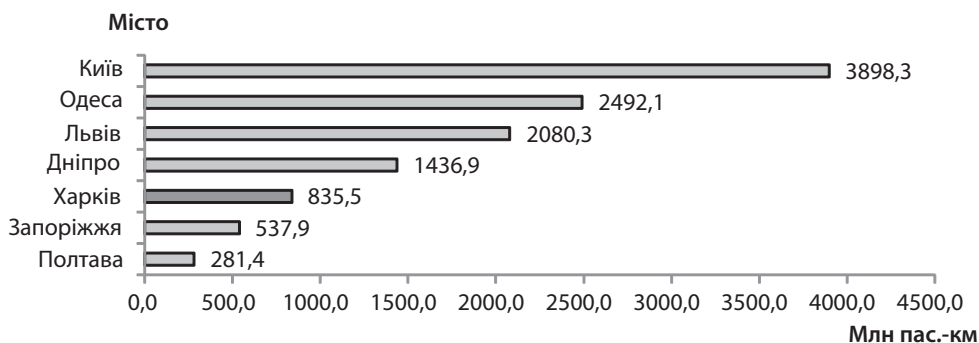

Рис. 11. Позиція м. Харкова серед великих обласних міст України за показником пасажирообороту у 2014 р.
Джерело: складено авторами за даними [2–7].

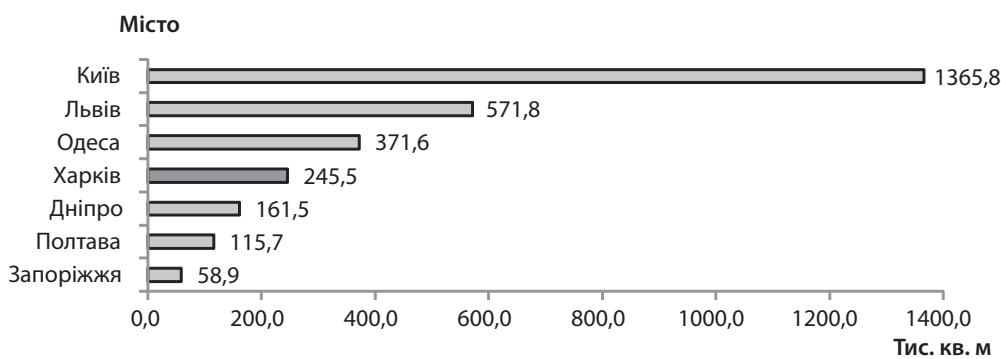

Рис. 12. Позиція м. Харкова серед великих обласних міст України за показником обсягу прийнятого в експлуатацію житла у 2015 р.

Джерело: складено авторами за даними [2–7].

- ✦ скороченням щорічних викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від пересувних джерел усього – на 33,7%, або на 27,7 тис. т (з 82,1 тис. т у 2005 р. до 54,4 тис. т у 2014 р.) і в розрахунку на одиницю населення – на 33,3%, або на 18,7 кг на 1 особу (37,4 кг у 2014 р. проти 56,1 кг у 2005 р.);
- ✦ скороченням показників використання свіжої води – на 4,0% (на 6,5 млн куб. м) і обсягу оборотної та послідовно (повторно) використаної води – на 33,9% (на 39,5 млн куб. м);
- ✦ збільшенням показників утворення відходів – в 13,2 разу, або на 610,8 тис. т; наявність відходів (на кінець року) зросла в 10,0 разів і становить 510,4 тис. т у 2014 р. проти 5,1 тис. т у 2005 р.

З а результатами 2015 р. доходи бюджету міста склали 7863,3 млн грн, у порівнянні з 2013 р. сума збільшилась в 1,7 разу, або на 3098,8 млн грн [13]. Сума власних надходжень міста за період 2013–2015 рр. збільшилась в 1,3 разу і становить 4345,8 млн грн. У структурі власних доходів за 2015 р. переважають податок на доходи фізичних осіб – 45,7%; податок на майно – 18,2%; єдиний податок – 15,3%; акцизний податок – 7,2%, питома вага яких у загальній сумі податкових надходжень місцевого бюджету становить 86,4%.

Сума трансфертів у 2015 р. становила 3517,5 млн грн, що в 1,7 разу більше, ніж у 2013 р. Таким чином, у структурі міського бюджету за період 2013–2015 рр. зростає частка трансфертів (з 17,0% у 2012 р. до 44,7% у 2015 р.) і скорочується частка власних надходжень. Сума видатків міського бюджету за 2015 р. дорівнює 7573,3 млн грн, або 5,2 тис. грн на одного жителя міста, у порівнянні з 2013 р. показники зросли в 1,7 разу.

У структурі основних статей видатків бюджету міста у 2015 р. переважають соціальний захист і забезпечення – 22,3% від загального обсягу; ЖКГ – 20,6%; освіта – 19,5%; охорона здоров'я – 15,5%. Частка видатків на культуру і мистецтво склали 3,5%, фізичну культуру і спорт – 1,2%. За період 2013–2015 рр. у структурі видатків збільшується частка на ЖКГ – на 7,1%, у тому числі на проведення робіт, пов'язаних з будівництвом, реконструкцією, ремонтом та утриманням автомобільних

доріг, – на 3,0%, будівництво та реконструкцію об'єктів соціально-культурного та комунального призначення – на 2,4%; зменшується частка на соціально-культурну сферу: освіту – на 6,4%, охорону здоров'я – на 3,7%, соціальний захист і забезпечення – на 1,9%.

ВИСНОВКИ

Аналітичне дослідження основних соціально-економічних та демографічних тенденцій м. Харкова у ретроспективі останніх 10 років дозволило сформулювати такі висновки.

1. Поточний стан міста характеризується низкою соціальних проблем, пов'язаних із поступовим старінням населення і високим рівнем смертності, що призводить до щорічного скорочення корінного жителів.

2. Погіршення стану промислового комплексу регіону характеризується як внутрішніми причинами (відсутність державних замовлень на великих державних підприємствах), так і зовнішніми чинниками, враховуючи орієнтованість значної частини виробництва на ринок країн пострадянського простору (розривом торгових і виробничих зв'язків з деякими східними територіями України та Росією), що в результаті загострює проблему скорочення робочих міст, спричиняє низький рівень оплати праці на підприємствах міста.

3. Існуючі проблеми зовнішньої політики, стан зuboжіння українського населення за останні два роки призвели до значного скорочення обсягів роздрібної та оптової торгівлі (в результаті втрачає свої позиції ринок «Барабашово»), що загострює проблему зайнятості в місті та призводить до скорочення внутрішнього попиту населення.

4. Малий та середній бізнес, орієнтований в основному на внутрішню торгівлю, не в змозі вирішити проблеми зайнятості населення для такого великого міста, як Харків.

5. Особливо гостро існуючі проблеми відображаються на розвитку молоді (в першу чергу це стосується отримання освіти в харківських ВНЗ), яка за умов відсутності майбутньої перспективи працевлаштування, достойних умов життя і впевненості в майбутньому саморозвитку вимушена отримувати освіту в інших містах України і за кордоном.

6. Високий рівень зношеності комунальної інфраструктури міста, недостатній рівень енергоефективності мереж потребують значних фінансових коштів для утримання, розвитку і модернізації.

7. Значна історична спадщина, культурний і природний потенціали міста не використовуються повною мірою, але за умови активного розвитку можуть стати точками зростання різних видів туризму і розширення європейської та світової відомості міста.

8. Відсутність зацікавленості іноземних інвесторів у розвитку різних сфер життєдіяльності міста призводить до скорочення інвестицій, що гальмує розвиток міської економіки.

Отже, як і практично кожне українське місто, Харків має значну кількість проблем, які потребують вирішення.

Водночас, Харків – це сучасне велике місто з давніми історичними традиціями, значною науковою, промисловою, культурною спадщинами і високим людським, науково-освітнім, виробничим, транспортним, торговим потенціалами. Вдале використання всіх переваг міста, спрямоване на взаємовигідний розвиток соціально-економічних сфер – економіки, науки, освіти, медицини, культури, туризму, спорту з метою створення нових робочих місць і зростання добробуту харків'ян визначає актуальність дослідження для подальшого визначення концептуальних і стратегічних засад перспективного розвитку міста і регіону в цілому. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Офіційний веб-сайт «Державний комітет статистики України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
2. Офіційний веб-сайт Головного управління статистики у Харківській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kh.ukrstat.gov.ua/>
3. Офіційний веб-сайт Головного управління статистики у м. Києві. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kiev.ukrstat.gov.ua/>
4. Офіційний веб-сайт Головного управління статистики в Одеській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.od.ukrstat.gov.ua>
5. Офіційний веб-сайт Головного управління статистики в Дніпропетровській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dnestrstat.gov.ua>.
6. Офіційний веб-сайт Головного управління статистики у Львівській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lv.ukrstat.gov.ua>
7. Офіційний веб-сайт Головного управління статистики у Запорізькій області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zp.ukrstat.gov.ua>
8. Статистичний збірник «Регіони України» 2015 рік / Державна служба статистики України. Ч. 1 / За ред. І. М. Жук. – К., 2015. – 305 с.
9. Статистичний збірник «Регіони України» 2015 рік / Державна служба статистики України. Ч. 2 / За ред. І. М. Жук. – К., 2015. – 681 с.
10. Харківська область у 2005 році (статистичний щорічник) / Головне управління статистики у Харківській області / За ред. М. Л. Чмихала. – Х. : ТОВ «Золоті сторінки», 2006. – 608 с.
11. Харківська область у 2014 році (статистичний щорічник) / Головне управління статистики у Харківській області / За ред. О. Г. Мамонтової. – Х., 2015. – 540 с.
12. Міста і райони Харківської області в 2014 році (статистичний щорічник) / Головне управління статистики у Харківській області / За ред. О. Г. Мамонтової. – Х., 2015. – 371 с.
13. Кредитний рейтинг міста Харків [Електронний ресурс] // Rating Agency «Ivi-Rating». – Режим доступу : <http://ibi.com.ua/UK/company/kharkiv.html?type=cr&ID=93>
14. World University Rankings 2015–2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2016/world-ranking#!/page/31/length/25/sort_by/rank_label/sort_order/asc/cols/rank_only
15. Харків [Електронний ресурс] // Вікіпедія. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/Харків>

REFERENCES

- Kharkivska oblast u 2005 rotsi* [Kharkiv oblast in 2005]. Kharkiv: Zoloti storinky, 2006.
- Kharkivska oblast u 2014 rotsi* [Kharkiv oblast in 2014]. Kharkiv, 2015.
- "Kredytyni reitynh mista Kharkiv" [The credit rating of the city of Kharkov]. Rating Agency «Ivi-Rating». <http://ibi.com.ua/UK/company/kharkiv.html?type=cr&ID=93>
- Mista i raiony Kharkivskoi oblasti v 2014 rotsi* [Cities and districts of the Kharkiv region in 2014]. Kharkiv, 2015.
- Ofitsiyni sait holovnoho upravlinnia statystky v Dnipropetrovskii oblasti. <http://www.dnestrstat.gov.ua>
- Ofitsiyni sait holovnoho upravlinnia statystky u Lvivskii oblasti. <http://www.lv.ukrstat.gov.ua>
- Ofitsiyni sait holovnoho upravlinnia statystky u Zaporizkii oblasti. <http://www.zp.ukrstat.gov.ua>
- Ofitsiyni sait Derzhavnoho komitetu statystyky Ukrainy. <http://www.ukrstat.gov.ua>
- Ofitsiyni sait holovnoho upravlinnia statystky u Kharkivskii oblasti. <http://www.ukrstat.gov.ua>
- Ofitsiyni sait holovnoho upravlinnia statystky v Odeskii oblasti. <http://www.od.ukrstat.gov.ua>
- Ofitsiyni sait holovnoho upravlinnia statystky u m. Kyievi. <http://kiev.ukrstat.gov.ua>
- Rehiony Ukrainy* [Regions Of Ukraine]. Part 1. Kyiv, 2015.
- Rehiony Ukrainy* [Regions Of Ukraine]. Part 2. Kyiv, 2015.
- Kharkiv. Vikipediia. <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%А5%D0%B0%D1%80%D0%BA%D1%96%D0%B2>
- "World University Rankings 2015–2016" https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2016/world-ranking#!/page/31/length/25/sort_by/rank_label/sort_order/asc/cols/rank_only